

A Szekszárdi Polgári Olvasókör története 1871—1918-ig

Az 1867-es kiegyezéssel létrejött Osztrák—Magyar Monarchián belül Magyarország viszonylagos önállóságra tett szert. Alkotmányos keretek között megindulhatott a polgárosodás. A kapitalista viszonyoknak kedvező törvények előrelendítették a gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális életet. A fejlődés megkövetelte a lakosság műveltségi szintjének emelését. Ezért az ország egyik súlyponti kérdése lett az oktatásügy fejlesztése, a művelődés fontosságának tudatosítása és intézményeinek kiépítése. Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter 1867. július 3-án felhívást tett közzé népnevelési egyletek alakítására:

„A népnek csak magának lehet önmagát művelnie. Egyedül ott fejlődhetik ki életrevaló, önálló, maradandó és az emberi polgáriasodásra valóban gyümölcsöző műveltség, hol a művelődés szükségének érzete a nemzet lelkületében felébredvén, a polgárok minden osztályainak vállvetett közreműködése által, magából az összes nép életéből képződik ki. És éppannyira az állami közhatalom csak segíyezni és gyámoltítani képes az egyeseknek és testületeknek idevonatkozó törekvéseit, mint viszont a kormánynak minden legüdvösebb intézkedései is óhajtott siker nélkül maradnak, ha a társadalom közreműködése álatall nem támogatatik.”¹

Az önművelés legfőbb formáját az olvasásban látták. A kor fő kulturális jel-szava „Könyvet a népnek!” lett. Tolna vármegyében is több újságicikk jelent meg az 1870-es években a könyvtárak és az olvasás népszerűsítésére.

„A felnőttek oktatása abban találja a legbiztosabb megoldás kulcsát — írta például a Tolna megyei Közlöny —, ha a házi iparkodás mellett gondoskodunk arról is, hogy a nép alkalmas, jó könyveket olvashasson. És irodalmunk akkor virágzik fel igazán, ha a népnek kedves foglalkozása és életszükséglete lesz az olvasás. Kedveltessük meg tehát a néppel az olvasást, lássuk el őt célszerű olvasnivalókkal, melyeknek hasznos darabjait a gyermekek és a nép olvasás végett kihordhassák.”²

Az önkényuralom utáni szabadabb légkörben a lakosság egyes rétegei megalkotották igényeik szerint a különféle művelődési egyesületeket, társaságokat, olvasóköröket. Ezeknek valóban egyik céljuk a műveltségi szint emelése, a könyvtárak létesítése, az olvasás népszerűsítése volt. Emellett azonban komoly politikai szerepre is szert tettek. A sokasodó egyletek, olvasókörök nagy része ugyanis kicsúszott a kormánypárt kezéből, és a kiegyezést balról támadó, Kossuth nevével és 1848 programjával fellépő pártok befolyása alá

¹ Eötvös József felhívása a népnevelési egyletek alakítására. Közli: *A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében 1849—1945.* (Szerk.: Kovács Máté.) Bp. 1970. 121.

² *Tolna megyei Közlöny.* 1875. október 13.

került. Ezeknek a pártoknak egyik tömegbázisát az egyesületek tagjai jelentették. Itt ápolták a nemzeti hagyományokat, élesztették a függetlenség eszméjét, terjesztették Kossuth nézeteit. Az emberek ezekben a körökben beszéltek meg az ország ügyes-bajos dolgait, innen kísérték figyelemmel a politikai helyzetet. A társaságok szabályainak betartása egyben a társadalmi élet és a politikai gyakorlat egyik demokratikus iskolája is volt. Az országnak azokon a területein, ahol az ellentétek kiélezettebbek voltak (pl. Viharsarok), a paraszti olvasókörök egy része lett az agrárszocialista mozgalom bázisa. Azokon a területeken, ahol a nincstelenség szervezkedése még nem öltött formát, az egyesületek megmaradtak 48-as alapokon, és így bírálták a fennálló rendet.

Tolna megyében az első kötetlen politikai-társadalmi fórum a reformkorban alakult Szekszárdi Kaszinó volt, amely Széchenyi István országos mozgalmának hatására jött létre 1841-ben. Itt kizárólag a megye nemesei, gazdagabb polgárai és az értelmiség képviselői vehettek részt a rendezvényeken, és használhatták az értékes könyvtárat, olvasótermet. Ezt a kaszinót is elsodorta az abszolutista rendszer. Tulajdonképpen csak a kiegyezés után tudott talpraállni, és megerősödni ismét.³ Változatlanul a gazdag földbirtokosok, hivatalnokok és az értelmiség köre maradt. A tagdíj viszonylag magas volt: ezzel már eleve megszürték a tagságot.

A Kaszinó újjászervezése mellett megindult Szekszárdon egy mozgalom, amely az iparosok és kistisztviselők részére társadalmi otthon létesítését tűzte ki célul, ahol a „honfiúi érzés ápolása, a szellemművelés és a baráti társulás” lenne a feladat. A mozgalom eredményeképpen 1871. április 10-én megalkult a Szekszárdi Polgári Olvasókör.⁴

Szekszárd megyeszékhely, 1874-ig mezőváros, majd 1875-től nagyközség, 1906-tól pedig rendezett tanácsú város. 1870-ben lakóinak száma 11 069 volt. Foglalkozás szerint túlsúlyban szőlő- és szántóföldművelők laktak. Jelentős volt azonban az iparosok és kereskedők száma, valamint sok vármegyei hivatalnok élt itt. Keleti Károly *Hazánk és népe* című munkájában a történeti Magyarországot figyelembe véve Szekszárdot a meglévő városi elemek alapján az 55. helyre sorolta.⁵ A városi elemet a következő összetevőkből vizsgálta: ipari és kereskedelmi foglalkozás, műveltségi fok (írni-olvasni tudás), értelmiségi kereset, cselédszám, lakásvizonyok. A 11 069 szekszárdi lakos 8,90%-a űzött ipari, illetve kereskedelmi foglalkozást. 72,74% tudott írni és olvasni. Ez országos viszonylatban igen jó aránynak számított. Értelmiségi keresetből a lakosság 1,89%-a élt. A cselédek arányszáma 5,38% volt. Emeletes ház Szekszárdon 1,98%, és az egy szobára eső lakók száma 2,61% volt.⁶ Szekszárdon 1870-ben csak elemi iskolák léteztek. 1876-ban kiharcoltak egy 4 osztályos polgári fiúiskolát és egy 2 osztályos felső leányiskolát. A lakosság összefogásából és közadakozásból 1896-ban sikerült kivívni, hogy gimnáziumot létesítettek a helységben. Az adatok tanúsága szerint valóban szükséges volt

³ A hagyományok szerint csak formálisan szünetelt a kaszinói élet, mert a tagok titokban összejöttek. L.: BODNÁR István: *Száz év tettekben, alkotásokban*; *A Szekszárdi Kaszinó vázlatos története, Bezerédj István és a százéves Szekszárdi Kaszinó* (szerk.: BODNÁR István). Szekszárd, 1942. 104–105.

⁴ A Szekszárdi Polgári Olvasókör alakulási jegyzőkönyve sajnos nem maradt ránk. A Tolna megyei Levéltárban csak két választmányi jegyzőkönyv található: I. 1891–1900. II. 1900–1908., és az olvasókör 3 alapszabálya. Elképzelhető, hogy magánkézben még van iratanyag a körrel kapcsolatban.

⁵ KELETI Károly: *Hazánk és népe*. Pest. 1871. 424.

⁶ I. m. 419. l.

olyan egyletek létrehozása, ahol a lakosság igényeinek megfelelően művelődhetett. A megyeszékhely jelentős 48-as hagyományokkal rendelkezett. 1867-ben 847 igazolt honvéd élt a helységben. A Tolna megyei Honvédegyletnek 50 szekszárdi tagja volt.⁷ Ezek az emberek befolyásolták a közszellem alakulását. Az 1871-ben megalakult Szekszárdi Polgári Olvasókör a 48-as szellem egyik fő ápolója lett. Tagjai között több igazolt honvéd és honvédegyleti tag volt.⁸

A polgári olvasókör célja az alakulási jegyzőkönyv szerint a következő volt:

„Szekszárd mezővárosában, tekintve a jelenlegi felette fontos politikai állását Európának, és a nemzetek önállóságuk, valamint őket megillető jogaik utáni törekvését, mely az önkormányzat helyes elvén alapul: közóhaj és akarat nyilvánulással egy oly közép polgári kör megalapítása céloztatik, mely a polgárok közt gyűpontot képezne arra nézve, hogy ott barátságos és társas összejövetelt eszközölve, egymást kölcsönös felvilágosítás és eszmecsere által, részint politikai elvek tisztázása, s azok igazi magyar szellemben való helyes felfogása és értelmezése által tökéletesb politikai érettségre és jártasságra utat és módot nyerhessenek, mik által ítéletük élesbülne, részint pedig közhasznú gazdasági és egyéb történelmi, úgy tudományos tárgyak előadása által általános műveltségi állapotukat fejleszthessék, hogy így, mint állampolgárok, úgy a hazának és a közérdeknek, mint maguknak is minél nagyobb előnyére lehessenek.”⁹

Az olvasókör fő szervezője, egyben első elnöke dr. Gájásy Lajos, a kórház igazgató főorvosa volt. Vele együtt az alapítók negyvenen voltak.¹⁰ A választott tisztikar alelnökből, jegyzőből, pénztárosból, igazgatóból és választmányi tagokból állt. Meg kell róluk jegyezni, hogy egyben ők voltak a mezőváros vezetői is.¹¹

1871. augusztus 10-ére készült el az olvasókör alapszabályzata. Ezt 1873-ban és 1878-ban módosították. Az első alapszabály a Szekszárdi Polgári Olvasókör céljának a következőket tűzte ki:

„Egy társulati központot képezve, az egylet tagjai ott nemzetiség-, vallás- és rangkülönbség nélkül minél gyakrabban összejöhessenek, és a kölcsönös eszmecsere, barátságos társalgás, hírlapok olvasása, valamint az alább körülírandó módon és szellemben tartandó nyilvános felolvasások által szellemi és erkölcsi életüket és érzelmüket tökéletesbítvén, felfogásukat, ítéletüket élesíthessék, és ez által mind a társadalmi mind a nyilvános országos ügyekben a jártasságot elsajátíthassák.”¹²

Az 1873-as módosított alapszabály is ezt tartotta az olvasókör céljának.¹³ Ezek az elvek az 1848-as forradalom liberális eszméit tükrözték. Az 1878-as alapszabály már leszűkítette ezt a célt: „A Szekszárdi Polgári Olvasókör célja a közművelődés előmozdítása, oktató és mulattató felolvasások tartása, barátságos érintkezés, hírlapok, folyóiratok és könyvek olvasása, továbbá kelle-

⁷ VENDEL István: *Szekszárd megyei város monográfiája*. Szekszárd, 1941. 167–171.

⁸ Például Imberl Ferenc, Stann Jakab a vezetők közül.

⁹ SCHNEIDER János: *A szekszárdi polgári olvasókör 25 éves története*. Tolna megyei Közlöny 1896. szeptember 27.

¹⁰ Tolna megyei Levéltár (továbbiakban TmL) Alispáni iratok 380/1871.

¹¹ Stann Jakab alelnök, Lauschmann Ferenc jegyző, Bergmann Ernő pénztáros, Preimayer József igazgató, Mehrwerth Ignác, Sántha István, Kovács Mihály, Kiss János, Imberl Ferenc, Zsigmond János, Takler József, Illés Ignác, Bóvári Ferenc, Ferger János, Himmel Károly, Orbán György választmányi tagok. SCHNEIDER: I. m.

¹² TmL Alispáni iratok 380/1871.

¹³ Uo.

mes időtöltés szórakoztató társasjátékok által.”¹⁴ Ez a kizárólagos művelődési célkitűzés — úgy tűnik — a hivatalos, belügyminiszteri engedély megszerzése miatt volt, mert továbbra is a politikai tevékenység egyik fóruma maradt az olvasókör.

Az első alapszabály az egyesület hatáskörét a következőképpen határozta meg: „A polgári olvasókör oda fog működni, hogy tagjai mindenek előtt minél több és jelesebb hírlapokat olvashassanak; továbbá: hogy egy jól szervezett könyvtárral rendelkezhessenek.”¹⁵

Tag lehetett „minden olyan községi honpolgár, akit ügyszeretete mellett fedhetlen erkölce is ajánl”. Igen érdekes, hogy a tagságot nem kötötték az írás tudásához, mert az első két alapszabály szerint a jelentkezési íven, mely három évi kötelezettséget foglalt magában, az aláírás helyett „keresztvonást” is tehetett a belépő.¹⁶ Az 1873-as módosítás már szűkítette a tagok körét. Meghatározta ugyanis, hogy tag lehet „minden olyan független önálló községi honpolgár, kit ügyszeretete mellett fedhetlen erkölce is ajánl”.¹⁷ Az 1878-as harmadik alapszabály pedig már a műveltségi szintet is a tagság feltételének tekintette: „Az egylet tagja lehet minden önálló, fedhetlen jellemű s a társadalmi műveltség színvonalán álló egyén.”¹⁸ A tagoknak joguk volt az egylet rendezvényein megjelenni, a hírlapokat és a könyveket használni. Részt vehettek a közgyűléseken, ahol javaslatot tehetnek és szavazhattak. Kötelességük az alapszabályok betartása és a tagdíjak fizetése volt. Az olvasókört közgyűlések és választmányi ülések által kormányozták. Közgyűléseket negyedévenként tartottak, választmányi üléseket havonta egyszer.

Az első alapszabály részletesen felsorolta az elnök, alelnök, pénztárnok, könyvtárnok, jegyző, igazgató, a 12 választmányi tag és a 2 számvizsgáló feladatait. Legfőbb jogköre az elnöknek volt, aki az olvasókört képviselte, őt helyettesítette az alelnök. Az igazgató az egylet helyiségeivel kapcsolatos problémákat intézte. A pénztárnok az olvasókör pénzeit kezelte, nyilvántartotta a kiadásokat és bevételket, órá ügyeltek a számvizsgálók. A jegyző a közgyűlésekről és választmányi ülésekről jegyzőkönyvet vezetett. A választmány hatásköréhez tartozott „az egylet mindennemű ügyeinek vezetése; az időközben felmerült kiadások elhatározása, a hírlapok, könyvek, térképek s. a. t. megrendelése; az alapszabályok feletti őrködés, az az ellen vétők feletti ítélet hozás”.¹⁹

Az 1871-es alapszabály igen részletesen határozta meg azt, hogy a képzés módját miként akarták megoldani:

„A társulat egyik fő céljaul tűzte ki a barátságos összejövétel és társalgás, valamint a hírlapok és jó könyvek olvasásának élvezhetésén kívül főleg felolvasások által terjeszteni, éleszteni a közjó és minden nemes iránti fogékonyságot, hogy ez által valamint egyesekben a tudományok iránti szorgalmat és iparkodást, úgy általában a nemesebb erkölcsös önértetet, a közjó iránti hasznot és vagyonosodást, és ezek által az általános felvilágosodást terjessze és meghonosítsa.”²⁰

¹⁴ TmL Alispáni iratok 1844/1878.

¹⁵ TmL Alispáni iratok 380/1871. I. alapszabály 3. §.

¹⁶ Uo. 4. §.

¹⁷ Uo. II. alapszabály 4. §.

¹⁸ TmL Alispáni iratok 1844/1878. 2. §.

¹⁹ TmL Alispáni iratok 380/1871. I. alapszabály 13. §.

²⁰ Uo. 25. §.

Ezért a téli időszakban (november 1-től március végéig) ünnep- vagy vasárnap este a tagok ismereteinek bővítésére felolvasásokat határoztak el a következő tárgyokban:

„1. A magyar nemzet történelmében, érintve oly nemzetek történelmét, melyek arra lényeges befolyást gyakoroltak.

2. Hírlapokban is gyakran előforduló idegen szavak magyarázata, és azok lényeges értelmzése. Kapcsolatban evvel a többi népek és nemzetek kormányformája is előadatik.

3. Egyéb közhasznú gazdasági vagy átlagosan tudományos, de mégis gyakorlati becses bíró tárgyak ismeretében.”²¹

Meghatározták, hogy az előadások anyagát a megtartás előtt írásban le kellett adni a választmánynak, amely elbírálta, alkalmas-e a felolvasásra. A könyvtárnok feladata volt ezeknek a kéziratoknak a megőrzése.²² Az olvasókör 1878-as harmadik alapszabályában ezekről a felolvasásokról már nem esik szó.

Az egylet tagdíját évi négy forintban állapították meg. A többi körhöz viszonyítva a tagdíj alacsony volt. Sokszor előfordult azonban, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, hogy a tagdíj elmaradás nagy összegre rúgott. Az 1896. január 5-i beszámoló szerint a tagdíjhátralék például 1416 forint volt.²³ Meg kell jegyezni, hogy egy tanító évi fizetése 300—400 forint ekkor. A tagdíjhátralék miatt az olvasókörből sok tagot zártak ki, mert az 1878-as alapszabály kimondta:

„Amely egyleti tag lejárt tagsági járandóságát a félév végéig le nem fizeti, előre becsajtott 15 napi pénztárnoki írásbeli felhívás után a következő negyed első választmányi ülésén előterjesztendő pénztárnoki jelentés folytán az egylet tagjai sorából a választmány által kitörölthetik.”²⁴

A kör a tagdíjból befolyt összeget a terembérletre, berendezések, könyvek és folyóiratok vásárlására fordította.

A Szekszárdi Polgári Olvasókör első alapszabályát a belügyminiszter 1871. szeptember 9-én hagyta jóvá, hivatalosan ettől az időponttól kezdte meg a működését. Az egyletnek két hivatalos ünnepe volt: március 15-e és Kossuth Lajos névnapja, augusztus 25-e. Ezt a két napot mindig megemlékezéssel, műsorral, díszvacsorával és táncmulatsággal ünnepelték meg. Több alkalommal jótékonyági bálakat tartottak, amelyek befolyt összegét könyvvásárlásra, illetve aktuális jótékonyági célokra fordították. Nyaranta kéthetenként zenei estélyeket rendeztek, amelyek szintén táncos mulatságok voltak.

Először bérelt helyiségben kezdte meg az olvasókör a tevékenységét. 1886-ban anyagilag a kör annyira megerősödött, hogy a Szekszárdi Takarékpénztár kölcsöne segítségével házat vásároltak, melyet többször is átépítettek.²⁵

Az olvasókör 1872. januári aláírási ívén már 200 bejegyzett tag szerepelt. 1873-ban tiszteletbeli tagokként felvették a szekszárdi tanítókat, mivel „a nép nevelői”. A tagok száma időnként nagyon hullámzott. Különösen 1879—80-ban csökkent le a számuk. 1879-ben 86 tag volt, 1880-ban 145. 1887-ben már 405 taggal működött, míg 1896-ban 327 rendes és 36 vidéki tagot tartot-

²¹ Uo.

²² Uo. 26—28. §.

²³ *Tolna megyei Közlöny* 1896. január 12.

²⁴ TmL Alispáni iratok 1844/1878. 5. §.

²⁵ A Szekszárdi Polgári Olvasókör székháza a Rákóczi u. 16. számú ház volt.

tak nyilván.²⁶ A létszám csökkenését a korabeli kommentátor a nehéz gazdasági helyzettel magyarázta. A szekszárdi iparosság fő jövedelme tulajdonképpen a szőlőből származott, és ez a réteg is erősen megérezte a phyloxera pusztító hatását. Az egykorú közvélemény Szekszárdon két egyesületet tartott életképesnek: a kaszinót és a polgári olvasókört.

„Régi tapasztalat az Szekszárdon, hogy itt csak két egyesület bír létjogosultsággal és csak az életképes; az egyik a kaszinó, amely az értelmiséget, a másik a polgári olvasókör, mely az iparos osztályt és alsóbb rangú tisztviselőket foglalja magában. Számtalan kísérlet történt már újabb társadalmi körök alakítására, azonban egy sem bírt az állandóság jellegével. Ennek természetes magyarázata pedig az, hogy Szekszárdon még az alkotó elemek létszáma nem nagyobb, mint mennyi két társadalmi egyesület fenntartására képes; amint ezen bármi oknál fogva túlmennek — rögtön ott van a túltelítettség veszélye.”

— írta a *Tolnamegyei Közlöny* 1896-ban.²⁷ A későbbi években az olvasókörnek általában 300—400 körül volt a tagsága. 1915-ben például 430, 1917-ben 342 tagot jegyeztek be a körbe.²⁸

Az olvasókör tagjai az első években a könyvtár kialakításán fáradoztak. Először csak a hírlapokra és a folyóiratokra fizettek elő, majd könyveket is kezdtek vásárolni. 1873-ban megkezdődtek a felolvasások is, „melyek részint közhasznú tájékoztatást nyújtanak, részint kiemelve az embert a mindennapiság porából a szellem, az eszme világába, finomítják a lelkiületet és élesztik a honszeretetet”.²⁹

1875-ben a polgári olvasókör vezetésében jelentős változás történt. Dr. Gájásy Lajos lemondott az elnöki székéről, és helyette Boda Vilmost választották meg, aki 1914-ig töltötte be ezt a tisztséget. Utána dr. Szentkirályi Mihály, a város polgármestere lett az olvasókör elnöke 1918-ig. Őt Horváth Ignác igazgató-tanító, a *Tolnamegyei Közlöny* felelős szerkesztője váltotta fel az elnöki székben.

Boda Vilmos (1837—1916) jellegzetes egyénisége volt Szekszárdnak. Veszprémből került Tolna megyébe. 1861-ben vármegyei aljegyző, de az abszolutizmus visszaállításakor állásáról lemondott. 1866-ban a központi járás szolgabírája lett, majd járásbíró, később törvényszéki bíró 1884-ig. Ebben az évben a szekszárdi választókerület függetlenségi programmal országgyűlési képviselővé választotta, amely tisztelet 22 évig töltötte be. 1873-ban Szekszárdon Haladó Kört alapított, de működését a kormány liberális céljai miatt nem engedélyezte.³⁰ Ebben az évben indította meg a megye első újságát, a *Tolna megyei Közlönyt*, amely egészen 1918-ig a Függetlenségi és 48-as Párt lapja volt. Amikor a Haladó Kör működését nem engedélyezték, Boda más módon próbált bázist építeni. Az iparos és kistisztviselő réteg alkalmas volt az 1848-as eszmények alapján bírálni a kiegyezést, kiállt az önálló magyar hadsereg és vámterület mellett, támaszát adta a megyében a függetlenségi pártnak, nézetei találkoztak Boda elképzeléseivel. A polgári olvasókör egyik március 15-i estélyén merült föl Boda Vilmos képviselővé jelölésének ötlete.³¹

²⁶ SCHNEIDER: I. m.

²⁷ *Tolna megyei Közlöny* 1896. január 12.

²⁸ *Tolna megyei Közlöny* 1915. január 17.; 1917. január 21.

²⁹ SCHNEIDER: I. m. Sajnos ezeknek a felolvasásoknak a témájával kapcsolatban semmilyen adatot nem találtam.

³⁰ ERDEI Lajos: *A szekszárdi önkéntes tűzoltóegyesület negyven éve*. Szekszárd, é. n. 16.

³¹ *Vízolyi Gusztáv bukása*. Budapest, 1884. 54.

Boda elnökle mellett a Szekszárdi Polgári Olvasókör komoly politikai és kulturális tevékenységet fejtett ki. 1876-ban az orosz—török konfliktus idején a Monarchia — így a magyar kormány is — oroszbarát politikát folytatott. A magyar közvélemény viszont lelkesedett Törökországért, ahova 1849-ben Kossuth Lajos menekült, s a szabadságharc leverésében segédkező cári önkényuralmat gyűlölte. A városok és községek versenyeztek, hogy minél több segítséget nyújtsanak a törököknek. Szekszárdon és a központi járásban a gyűjtést a polgári olvasókör kezdeményezte és szervezte. Több jótékonyági bált rendeztek a sebesültek segélyezésére. Az 1877. szeptember 30-i jelentés szerint az év folyamán 254 Ft készpénzt és 69 kiló kötszert és tépést juttattak el a török konzulátushoz.³²

1889-ben az olvasókör alelnöke, Adler N. János részt vett a függetlenségi párt egyik csoportjának turini útján, ahol meglátogatták Kossuth Lajost.³³

A Tolna megyei Függetlenségi és 48-as Párt, az Ugron-féle frakció kiválása után is megmaradt az eredeti, 1884-es program mellett. 1895-ben nagy demonstrációt tartottak Szekszárdon. Erre meghívták Kossuth Ferencet, aki ez alkalommal ellátogatott a Szekszárdi Polgári Olvasókörbe is. A korabeli hírlapíró így festette le a lelkesedést:

„Ha sohasem hallottam volna hírét, ha sohasem tudtam volna, mit jelent a magyar embernek e név: »Kossuth«, megtudtam, megértettem volna ezt abban a pillanatban, midőn Kossuth Ferenc a kör udvarába belépett. — Szívetrázó, egetverő éjlenzés hangzott fel, ifjak, öregek szemében örömkönnny csillogott, midőn belépni látták a mi édes apánknak, a halhatatlan Kossuth Lajosnak fiát. Megmagyarázta nekem e lelkesedés, hogy a Kossuth név örökre be van vésvé a magyar ember szívébe, azt sem idő, sem távolság, jó vagy balsors onnét ki nem törülheti, egybeforrt az a magyar ember vérével, s míg magyar él e földön, addig a függetlenség, a szabadság, a hazaszeretet mind kifejezést nyer ez egy névben: »Kossuth«.”³⁴

1898-ban, amikor a Bánffy-kormány március 15-e helyett április 11-ét (a király ezen a napon szentesítette 1848-ban az ún. áprilisi törvényeket) akarta hivatalos nemzeti ünnepnek megtenni, a Szekszárdi Polgári Olvasókör kitarított március 15-e mellett.³⁵

Ebben a korszakban Szekszárd legnagyobb kulturális megmozdulása a Garay-szobor felállítása volt. A gyűjtésben és az ünnepség rendezésében az olvasókör is tevékenyen kivette a részét. A leleplezéskor az ipartestülettel egy zászló alatt vonultak fel a szoborhoz, és elhelyezték az egylet koszorúját.³⁶

A Szekszárdi Polgári Olvasókörnek a társadalmi megmozdulások mellett igen fontos feladata volt a könyvtár kialakítása, leltározása, szabályozása és az olvasási kultúra terjesztése.

³² SCHNEIDER: I. m.

³³ DEBULAY Antal: *Szekszárdiak Kossuth-zarándoklása Turinban*. Tolna megyei Népiújság 1977. április 24.

³⁴ *Tolnamegyei Közlöny* 1895. szeptember 29.

³⁵ Borzsák Endre, a Polgári Olvasókör egyik vezetője a következőket írta a *Tolnamegyei Közlönyben*: „Szerintem nem áll meg . . . amaz okoskodás sem, hogy az új Magyarország nemzeti újjászületése április 11-én, mint 48-diki törvények szentesítésének napján kezdődik. Ez — papilag szólva — legfeljebb a keresztelés napja, de a születés napjával örökre márc. 15-ike van már bejegyezve a millió és millió magyar szív díszkötéses arany képesos mátrikulájába, — és pedig az elesett honfiak piros vérével, mit onnan többé ki nem töröl Klió, még belügyminiszteri engedéllyel sem!” *Tolnamegyei Közlöny* 1898. április 10.

³⁶ TmL Szekszárdi Polgári Olvasókör választmányának jegyzőkönyve I. 1898. május 28.

³⁷ TmL Alispáni iratok 380/1871. I. alapszabály 18. §.

Az 1871-es alapszabály a következőképpen határozta meg a könyvtárnok feladatát:

„A könyvtárnok a társulat mindennemű irományait őrizete alá veszi, könyveket pedig a tagoknak térítvény mellett szolgáltat ki. Köteles azonban azok sértetlen visszaszolgáltatásáról meggyőződni, mely esetekben ő felelős. Kár vagy egyéb sérelmet a könyveken tartozik azonnal feljegyezni, és a választmány elé terjeszteni. Működéséről a választmány, és a közgyűlésnek is jelentést teend.”³⁷

Az 1878-as alapszabály szerint a feladata így módosult: „A könyvtárnok az egyeslet könyvtárát kezeli, s a könyvek és folyóiratok jegyzékét vezeti; a tagoknak egyes műveket jegyzék mellett használatra bocsát, s a beszerzendő művekre a választmánynak előterjesztést tesz.”³⁸

A kör megalakulásakor csak hírlapokat tudtak vásárolni, amiket az olvasóteremben lehetett tanulmányozni. Ez volt az olvasókör legkedveltebb helyisége. Minden évben megrendelték a legjelentősebb folyóiratokat és lapokat. Ezeket érdekes módon nem gyűjtötték össze, hanem félévenként elárverezték, az olvasókörből bárki megvehette. Az egyeslet működésének első évében a következő lapokra fizettek elő: *Hon, Reform, Magyarország és a nagyvilág, Vasárnapi Újság, Ústökös, Pester Lloyd*.³⁹

1893-ban a következő újságokat rendelték meg: *Ústökös, Egyetértés, Pesti Napló, Budapesti Hírlap, Pesti Király Hírlap, Vasárnapi és Politikai Újdonságok, Ország-Világ, Népszázló, Bolond Istók, Borsszem Jankó, Fliegende Blätter, Tolnamegyei Közlöny, Szekszárd és Vidéke, Tolna vármegye, Borászati Lapok, Magyar Hírlap, Iparügyek, Mátyás Deák*.⁴⁰ Ezek a lapok jól tükrözték az olvasókör tagjainak érdeklődését. Különösen népszerűek voltak az élc-lapok. A korszakban megjelenő összes jelentős szatirikus lapot járatták (*Ústökös, Bolond Istók, Borsszem Jankó, Mátyás Deák*). Az *Egyetértés* a függetlenségi párt lapja volt, éles ellenzéki hang jellemezte. A *Pesti Napló* szintén ellenzéki ebben az időben, és kezd üzleti lappá válni. A *Budapesti Napló* is független, nemzeti irányú, az egész magyar közönséget akarta képviselni. Tolna vármegyében ekkor már három újság létezett, az olvasókör járatta mind a hármat. Jellemző a tagok érdeklődésére, hogy megrendelték az *Iparügyeket* és a *Borászati Lapokat*. A sajtó ekkor igen merész, szabad hangú volt, így alakította az olvasók ízlését és politikai nézeteit. 1893-ban az egyeslet olvasóterme már szűknek bizonyult, a tagok akadályozták egymást az olvasásban. Ezért az olvasóterem melletti szobát is erre a célra rendezték be.⁴¹

A kör könyvtárának létrehozása következőképpen történt:

1. A tagdíjból évi gyarapításra 100 forintot fordítottak. Ezt minden évben megszavazta a közgyűlés.
2. Jótékonyági bálakat és műsoros esteket rendeztek, amelyek bevételét könyvvásárlásra fordították.
3. Magán személyek adományoztak az olvasókörnek könyveket. (Például 1886-ban Boda Vilmos 20 kötetet, 1887-ben Linka Károly 24 kötetet adott az egyesletnek.)

³⁸ TmL Alispáni iratok 1844/1878. 13. §.

³⁹ SCHNEIDER: I. m.

⁴⁰ TmL Szekszárdi Polgári Olvasókör választmányának jegyzőkönyve I. 1893. június 10.

⁴¹ Uo. 1893. október 28.

Sajnos az olvasókör első könyvjegyzékeit nem sikerült megtalálni. A Szekszárdi Polgári Olvasókör egy nyomtatott könyvjegyzékét találtuk csak meg, amely magánkézben van.⁴² Ennek a borítólapja hiányzik, így pontosan nem lehet megállapítani, melyik évben készült, csak hozzávetőlegesen. A felsorolt könyvek alapján 1911-ben nyomtathatták.

A könyvtár igen színvonalas volt, a klasszikus irodalom túlsúlya jellemezte. Persze fellelhetők a kor sikerkönyvei is, de zömében irodalmilag értékes, mondanivalójukban haladó alkotások voltak a könyvtárban.

Nagy vonalakban a következőképpen lehet csoportosítani ezeket a könyveket:

1. Klasszikus magyar költők művei: Arany János, Berzsenyi Dániel, Csokonai Vitéz Mihály, Garay János, Tompa Mihály, Vörösmarty Mihály.
2. Klasszikus magyar prózaírók alkotásai: Ambrus Zoltán, Eötvös József, Eötvös Károly, Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Tolnay Lajos, Vas Gereben.
3. Klasszikus világirodalom: Balzac, Dickens, Dosztojevszkij, Flaubert, Gorkij, Maupassant, Mark Twain, Tolsztoj, Turgenyev, Zola.
4. A kor sikerkönyvei — például Beniczkiné Bajza Lenke és Herczeg Ferenc regényei.
5. Történelmi munkák — elsősorban 1848—49 története. (Például Ábrai Károly: Magyarország 1848—49-ben, Horváth Mihály: Kossuth Lajos stb.)
6. Egyéb szakmunkák, ismeretterjesztő művek — Jámbor Pál: Magyar Irodalom története, Carrara Ferenc: Büntető jogtudomány, Molnár Aladár: Néptanítók nyugdíjazása.

A nyomtatott könyvjegyzék szerint a könyvtár akkori állománya 650 kötet volt.⁴³ Az 1896 januárjában tartott beszámoló szerint az egyletnek 718 könyve volt. A csökkenés azért következhetett be, mert a könyvtáros beszámolója szerint sokszor ronggyá olvasták a könyveket, és ki kellett ezeket selejtezni.⁴⁴

A régi könyvtárnoknak szinte ugyanazokkal a problémákkal kellett küzdenie, mint a mainak. Az 1892. júliusi közgyűlésen előadta, hogy a

„könyvtár használatának a művek kiadása és visszavétele alkalmával nagy nehézségekkel kell küzdenie; amennyiben az egyleti tagok nagy része az olvasás végett kivett könyveket nem hozza vissza azonnal, hanem másoknak cserébe adja, és a legtöbb esetben nem is az hozza vissza, aki tulajdonképpen kivette — hanem a másik, esetleg harmadik cserélő fél —, és annak is legtöbb esetben a családtagja, aki azután nem tud felvilágosítást adni, vajon a könyveket ki is vitte ki, illetve kinek a nevére van előjegyezve.”

Ennek elkerülésére a „könyvtári jegy” bevezetését javasolta, amely névre szóló, és rá van vezetve a kivett mű címe. „Ha mármost a mű kiolvastott, tartozik az olvasó a jegy előmutatása mellett visszahozni, és a továbbiakban a jegy ellenében átvenni.” A könyvtárnok javasolta, hogy erre a könyvtári jegyre nyomtassák rá a könyvtári szabályzatot, amit a következő pontokban foglalt össze:

⁴² Itt mondok köszönetet Theisz Lőrincnek, aki ezt rendelkezésemre bocsátotta.

⁴³ A könyvjegyzék megjelent a *Tolnai Könyvtáros* 1977. 2. számában.

⁴⁴ *Tolnamegyei Közlöny* 1896. január 12.

„1. § A könyvtárt a kör minden tagja használhatja, a könyvtári jegy előmutatása mellett minden egyes tagnak csak egy, legfeljebb két mű szolgáltatik ki.

2. § A könyvtárt minden csütörtökön este fél 8—9 és vasárnap délután 1—2-ig és este fél 8—9 óráig áll a tagok rendelkezésére.

3. § Egy műnek használhatási ideje 30 napra van megállapítva. Ezen határidőn túl visszatartott minden kötet után naponként 1 krajcár büntetés fizetendő a könyvtár javára.

4. § A mű át nem adható más tagnak, hanem közvetlenül a könyvtárba szolgáltatandó vissza.

5. § Oly egyének részére, akik a körnek nem tagjai, könyveket kivenni nem szabad. E szabályok áthágásánál az illető tagtól a könyvtár használati joga elvonatik.

6. § Felelős minden tag a reá bízott könyv jó karban tartásáért és netaláni elvesztése esetén a mű pótlására vagy a beszerzési ár megtérítésére köteleztetik.

7. § Ha a tag a könyv késedelmes beszolgáltatásáért járó büntetés pénzzel hátralékban marad, könyvtári jegye a hátralék kiegyenlítéséig visszatartatik.

8. § Az első könyvtári jegy csakis az illető tagnak személyes megjelenése mellett szolgáltatik ki; ellenben minden további (a tag által elvesztett) jegyért is . . . díj fizetendő.”

A könyvtárnoknak ezt az előterjesztését a választmány elfogadta.⁴⁵

A könyvtár rendezése minden évben június 1-től augusztus 1-ig tartott, ekkor nem adtak ki könyvet senkinek, „miután ezen időszakban a tagok a könyvtárt amúgy sem igen veszik igénybe”.⁴⁶ 1892-ben már szűknek bizonyultak a szekrények, a könyvtáros ekkor kéri, hogy az egyik könyvszekrényt úgy alakíthassa át, hogy egy sorban több sor könyvet is elhelyezhessenek.⁴⁷ A könyvtárnok évi tiszteletdíja ebben az időben 50 forint volt.

A Szekszárdi Polgári Olvasókör 1896. szeptember 8-án ünnepelte megalakulásának 25 éves évfordulóját, amelyet összekapcsolt az ország fennállásának ezer éves ünnepével. A 25 év történetét úgy értékelték, hogy

„megfelelt ama célnak, mely minden társadalmi egyesület feladata. Ápolta a nemzeti szellemet, éleszté híven oltárán a honszerelem vesta tűzét, fejlesztette a társulást, a szellem művelését úgy a múltnak napjaiban, mint most, mikor anyagi nehézségek, létküzdelem nem akadályozzák nagy feladatainak megoldásában.”⁴⁸

Borzsák Endre, a Függetlenségi Párt egyik szekszárdi vezére ünnepi beszédében a következőket mondta:

„ki kell mondanom, hogy mégis csak a nemzet zöme, az értelmes, felvilágosult, munkás polgárság minálunk a hazafenntartó, honbaldogító elem, tehát mi vagyunk, s rajtunk a nemes kötelesség egy ezer év által szentesített terhe, hogy nekünk kell lenni a jövőben is!”⁴⁹

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a Szekszárdi Polgári Olvasókör tevékenységének első évtizedeiben összefogta azokat a szekszárdi iparosokat, kistisztviselőket, akik a helységben a legfogékonyabbak voltak a polgári liberális nézetek és a nemzeti függetlenségi eszmék iránt. Híven ápolták 1848 hagyományait, Kossuthot tekintették példaképüknek, mércéjüknek. A kiegyezést balról bírálva önálló vámtérületet, pénzügyeket, magyar hadsereget követeltek, általános választójogot kívántak. Az I. világháború idején a leghaladóbb

⁴⁵ TmL Szekszárdi Polgári Olvasókör választmányának jegyzőkönyve I. 1892. július 30.

⁴⁶ Uo. 1894. május 19.

⁴⁷ Uo. 1892. február 6.

⁴⁸ SCHNEIDER: I. m.

⁴⁹ *Tolna megyei Közlöny* 1896. szeptember 27.

polgári pártot, Károlyi Mihály pártját támogatták. 1917. július 15-én a Polgári Olvasókör díszében látta vendégül Károlyi Mihályt, „aki a békére irányuló nemzeti óhajnak ma a legerősebb képviselője”, és Batthyány Tivadar minisztert, a szekszárdi választókerület országgyűlési képviselőjét. Károlyi ünnepi beszédében kifejtette: „A demokrácia és a világbéke gondolatát egymástól többé elválasztani nem lehet.”⁵⁰

A Szekszárdi Polgári Olvasókör a haladó nemzeti hagyományok ápolása mellett célul tűzte ki a műveltség emelését, az olvasási kultúra terjesztését. Ennek érdekében igen színvonalas könyvtárat alakítottak ki. Ez volt Szekszárdon az első olvasókör, ahova a lakosság széles rétegei is járhattak, és a kor követelményeinek megfelelően művelődhettek.

ÉVA KISSASSZONDY

L'histoire du Cercle-bibliothèque Bourgeois de Szekszárd 1871—1918

Le Cercle-bibliothèque Bourgeois de Szekszárd était une des associations fondées partout dans le pays dans l'atmosphère de l'évolution bourgeoise plus libre et plus vigoureuse d'après le compromis de 1867. Szekszárd était alors le chef-lieu d'un comitat, avec 11 069 habitants. Ce cercle-bibliothèque, fondé en 1871, a rassemblé, dans les premières décennies de son activité, ceux des industriels et des petits employés de Szekszárd qui étaient les plus susceptibles à l'égard des vues bourgeoises libérales et de l'idée de l'indépendance. Ils ont cultivé les traditions de 1848, ils ont considéré Kossuth comme leur modèle. Durant la première guerre mondiale, ils ont soutenu le parti le plus progressiste du pays, celui de Mihály Károlyi. Mihály Károlyi qui a été invité chez eux en 1917, a souligné dans son discours d'apparat: „On ne peut plus séparer l'idée de la démocratie de celle de la paix mondiale.”

Le Cercle-bibliothèque Bourgeois de Szekszárd s'est proposé comme but la propagation de la culture et la popularisation de la lecture. C'est pourquoi, il a développé une bibliothèque de haut niveau. C'était la première association de Szekszárd où les couches les plus larges de la population pouvaient aussi se cultiver.

⁵⁰ *Tolnamegyei Közlöny* 1917. július 15.